

*Добровольська Л. В.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

*Ануфрієва Н. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

ПРО ЗАСВОЄННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ СТУДЕНТАМИ БІНАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Анотація. Статтю присвячено питанням засвоєння культури професійного спілкування студентами бінарних спеціальностей «Українська філологія та англійська мова». Автори аналізують сучасне трактування поняття «бінарний» щодо навчальних закладів, висвітлюють підходи до тлумачення поняття «професійна культура» та подають своє розуміння цього інтегративного феномену у площині навчання іноземної мови в університеті. У статті висвітлюються фактори, що сприяють засвоєнню студентами лінгвоетнокультури, як-то: доречні, цікаві матеріали (статті з англо- та україномовних видань, засобів масової інформації, інтернет-сайтів) для читання і засвоєння інформації, її обговорення студентською групою у режимі діалогу та полілогу, а також укладання анотацій, тез, презентацій; з'ясовуються форми роботи в аудиторії та поза її межами та умови для формування активної позиції мовця як носія інформації для усього колективу студентів. Наводяться приклади, які свідчать про підвищення вмотивованості вивчення іноземної мови та культури народів світу й бажання студентів залучитися до отримання цих знань.

Ключові слова: бінарні програми, засвоєння культури, полікультурна особистість, професійне спілкування.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство до кожного фахівця висуває особливі вимоги, серед яких найголовнішими є: по-перше, високий професіоналізм, по-друге, вміння комфортно та етично-виправдано комунікувати у полікультурному професійному просторі, по-третє, хист до командної роботи, а також вміння розвивати свою власну творчу природу й адаптувати її до потреб колективу співпрацівників. Зрозуміло, у глобальному світі професійні контакти часто відбуваються не тільки рідною мовою теперішніх студентів, але й іноземною, як-то: англійська, німецька, китайська, французька та інші. Необхідність урахування зазначених вище вимог до майбутніх випускників була тереновою причиною відкриття в Одеському національному університеті імені І.І. Мечникова (далі – ОНУ) напряму бінарної програмної підготовки студентів філологічного факультету.

Актуальність роботи зумовлена відсутністю теоретичного викладення принципів узгодження започаткованої бінарної програми з потребами українського суспільства в фахівця даного профілю. **Об'єкт** дослідження – професійно-культурна діяльність студентів, що навчаються за бінарними програмами в ОНУ, **предметом** виступають складові частини програмного курсу бінарних спеціальностей «Українська філологія

та англійська мова», а **метою** було – проаналізувати чинники, що мають позитивний вплив на розвинення культури при навчанні студентів бінарних спеціальностей, а також запропонувати ефективні форми роботи в аудиторії, що спрямовані на формування навичок комунікації засобами іноземної мови за тематикою культурологічного характеру.

Виклад основного матеріалу. В сучасній науці існують різні погляди й трактування понять «бінарне навчання», «професійна культура». Розглянемо найпоширеніші з них. Терміном «бінарний» (від лат. *binarius*) в традиційному загальному розумінні позначають той (предмет), що передбачає подвійність або співіснування двох складових частин чи елементів [10, с. 187], наприклад: фізико-математичний, геолого-географічний факультет. У деяких країнах (Бельгія, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Німеччина, Норвегія) бінарна система навчання розуміється як співіснування двох видів вищих навчальних закладів: університетів як центрів класичної освіти та більш спеціалізованих закладів інженерної, технічної, бізнесової, економічної та ІТ освіти (*polytechnics, Fachhochschulen, hogescholen, technikons*). Не вдаючись у подробиці другого варіанту бінарного навчання у країнах Європи, зауважимо, що ми, як і керівництво ОНУ, поділяємо точку зору тих фахівців, хто під бінарністю програми розуміють її двокомпонентну природу. У нашому випадку, під час навчання кожен студент з груп бінарних спеціальностей має опанувати програму двох факультетів: українського відділення філологічного факультету та англійського відділення факультету романо-германської філології.

Друге і третє, важливі для нас поняття – «культура» і «професійна культура». Як феномен «культура» здавна досліджувалося багатьма фахівцями, які не тільки дали його визначення, але й проаналізували компоненти культури, її функції, значущість, шляхи опанування культурних надбань людства, матеріальні та духовні складові культури (О. Ахманова, І. Бессарабова, О. Бодальов, В. Виноградов, Г. Гийом, Я. Колшанський, Л. Кормич, В. Костомаров, В. Маслова, Л. Щерба, Р. Ralf, L. Lerner та інші), а також визначили роль етнопсихологічних засобів мовленнєвої комунікації, мовної поведінки та специфіку формування тезаурусу мовця рідною та іноземною мовою (О. Бондар, С. Верещагін, В. Карасик, Ю. Караулов, В. Костомаров, О. Леонтьєв, Л. Пономарьова, Г. Слишкін, G. Baker, G. Hofstede та інші). Отже, у нашому розумінні «культура» – це матеріальні та духовні набуток й надбання людей, а також

організаційні форми їх діяльності. Що стосується «професійної культури», дійсно є цікаві роботи про сутність та визначення цього поняття, формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей і вчителів початкової школи, фахівців з менеджменту, бізнесу, маркетингу та інженерів-педагогів транспортної галузі [1; 3; 6; 11]. Професійна культура досліджувалася у плані її нормативної, релаксійної, сігнікативної значущості, розглядалася як вид субкультури [4; 7; 8; 12; 14]. Наше розуміння «професійної культури» збігається з тим, що запропонували Л. Фільштейн та В. Журавльов: «Професійна культура – це сукупність способів і технологій певної професійної діяльності, що визнані суспільством еталоном для цієї діяльності, а з іншого – це сукупність засвоєних і усвідомлених людиною способів цієї діяльності» [11, с. 13].

Попри численні спостереження, теоретичні й практичні розробки, до цього часу не були з'ясовані питання про шляхи засвоєння культури професійного спілкування студентами бінарних спеціальностей «Українська філологія та англійська мова», форми роботи, що сприятливі для опанування лінгвокультурологічною інформацією. Здійснена нами спроба ліквідувати цю лакуну визначила **актуальність** нашого дослідження.

Програма бінарних спеціальностей включає дисципліни загальногуманітарного циклу: Історія України, Світова література, Мовознавство, Педагогіка, Методика викладання мови та літератури, а також вузькоспеціалізовані предмети, які пов'язані з українською мовою та літературою: Теоретична та практична фонетика, Теоретична та практична граматики, Стилїстика, Теорія літератури, Літературна критика та інші, а також предмети, що безпосередньо стосуються англійської мови (або двох вивчаємих мов як профілюючих у бінарній програмі) чи окремих аспектів мовленнєвої діяльності: Теоретична та практична фонетика, Теоретична та практична граматики, Лексика, Домашнє читання, Мовленнєва практика, Читання статей засобів масової інформації (далі – ЗМІ) рідною мовою та їх анутовання англійською мовою, Теорія та практика перекладу (зрозуміло, що ми не наводимо список усіх дисциплін за період навчання в університеті). Кожна з дисциплін курсу – це частка інтегрованої системи знань, які студенти мають засвоїти, опанувати термінологію, сформувати навички та прийом використання цих знань на письмі, в усному мовленні, при читанні, слуханні, перекладі з однієї мови на іншу. Знання, а також вміння та навички складатимуть підвалини професійної компетентності майбутніх фахівців. Зрозуміло, що тим краще проходитиме формування усіх складових частин професійної культури, чим більшу вмотивованість будуть мати студенти при вивченні позначених вище предметів програми.

Проведене кафедрою опитування випускників груп бінарних спеціальностей 2000–2015 років показало, що більшість із них (68%) працюють у навчальних закладах (школи, гімназії, ліцеї), при цьому вони викладають паралельно англійську мову, українську мову та літературу; менша кількість випускників (15%) – викладачі англійської мови на курсах, 9% – займаються перекладом документації у державних та недержавних установах, 1% – працюють гідами, 7% – знаходяться у пошуках цікавої роботи або займаються вихованням дітей. Така статистика показує високу зацікавленість випускників університету в роботі, яка передбачає практичне використання англійської та української мови для задоволення своїх потреб у суспільно-громадській діяльності. Це означає, що знання, вміння

та навички, набуті під час навчання, входили до складу еферентних уподобань студентів, мали високий показник зацікавленості (високу мотивацію) щодо результатів навчання. Ось, чому при викладанні предметів «Мовленнєва практика англійської мови», «Домашнє читання», «Читання статей ЗМІ рідною мовою та їх анутовання англійською мовою» ми розвивали та розвиваємо соціально-комунікативні навички кожного студента, щоб сформувати якості полікультурної особистості, яка зможе вільно та етично-виправдано поводити себе у колективі учнів, батьків, колег, буде здатна вести грамотний, толерантний діалог у полікультурному просторі, вмітиме правильно писати та перекладати бізнесову документацію.

Проілюструємо сказане декількома прикладами з практичної діяльності авторів роботи.

Вважаючи, що студентська аудиторія – це полікультурна група з різним початковим рівнем усталеності мовних та мовленнєвих навичок, з першого курсу навчання ми додатково до базових підручників з дисципліни «Англійська мова» використовували статті з англійських та українських джерел, у яких були подані окремі лінгвоетнокультурні відомості про етноси світу. Читання таких текстів, з одного боку, – це спосіб розширити зміст навчання, збагативши його культурологічною інформацією, з другого, – утворення підґрунтя для усно мовленнєвої комунікації у форматі: монолог, діалог, полілог, а також терени для навчання студентів укладати анотації, тези, резюме, листи різних типів. Викладачами кафедри опубліковано низку методичних посібників та розроблень, що відповідають вимогам Європейських стандартів до вищої освіти, і ці видання спрямовані на формування компетентностей фахівців-філологів, у тому числі й з бінарною освітою. Колектив кафедри широко використовував ці роботи також. Помічено, що додаткові матеріали для читання та обговорення, насичені професійно-орієнтованою і культурологічною лексикою, охоче опрацьовувалися студентами не тільки на заняттях, але й в режимі самостійної роботи в позаурочний час. У групах бінарних спеціальностей формування професійного тезауруса студентів проходило у більш жвавому темпі, ніж у традиційних групах філологічного факультету, що пояснюється більшою концентрацією лінгвокультурологічних засобів у цікавих матеріалах для читання та засвоєння, різноманітністю фахової інформації, більшою кількістю годин, відведених для практичних занять англійською мовою, а також ефективними формами роботи на заняттях. Так, наприклад, нами практикувалися «динамічні» форми роботи з текстовими матеріалами. Текст великого обсягу був поділений на фрагменти, і кожен студент групи мав прочитати свій фрагмент, а потім дізнатися в інших студентів про зміст їх частин, у свою чергу розповівши кожному студенту групи інформацію своєї частини. Якщо з'явилися питання, можна було спілкуватися з членами групи у режимі діалогічного мовлення. Задачею було – відновити інформацію цілого тексту. Варіанти роботи передбачали написання ключових слів або анотації, узагальнення інформації фрагментів двома-трьома реченнями, створення усного повідомлення за темами, тотожними тій, що розглядалася у тексті. Якщо у тексті були незнайомі терміни лінгвоетнокультурного характеру, студентам пропонували виписати їх у словник, скласти з ними речення, міні ситуацію чи діалог з 2-3 реплік. Ще однією формою роботи була така, що передбачала індивідуалізовані завдання: знайти англо- чи україномовний текст в Інтернеті, у якому подано

відомості про культуру мови або поведінки різних народів, що імплементована у національних традиціях і звичаях. За такими текстами потрібно було створити презентацію, щоб показати її групі на наступному занятті. Зрозуміло, що подібні завдання носили більш творчий характер і виявляли (крім ступеня сформованості навичок пошуку інформації) рівень усталеності вміння публічного виступу з повідомленнями. Завдання вказаних вище типів подобалися студентам насамперед тому, що кожен з них відчував свою важливість для роботи у команді, бо був носієм інформації та мовцем, який спроможний висловити свою думку засобами англійської мови. Студенти ставали об'єктами спільної діяльності, а це ще більше підвищувало мотивацію навчання, утворювало умови для доброзичливої, товариської, комфортної атмосфери здобуття знань.

Ми вважаємо, що макротеми презентацій і додаткових текстів з першоджерел англійською мовою, а саме: «Етикет мови та мовлення», «Культура мовлення педагога», «Особливості використання усталених висловів при спілкуванні у полікультурному колективі», «Доречний та небажаний одяг у різних культурах» у сукупності з іншими матеріалами навчання утворювали підвалини для світогляду полікультурної особистості, тим паче, що ми скеровували комунікативну ситуацію так, щоб студенти самі дійшли висновку про необхідність взаємного розуміння, пізнання культури різних народів, поваги до чужих традицій, звичаїв, вірувань і мови. Систематичність роботи у студентській аудиторії у напрямку формування полікультурної особистості, яка може і хоче висловлювати свої думки у колективі, сприяла тому, що на 2 курсі студенти охоче виконували роль модераторів дискусій, так само як і доповідачів на студентських наукових конференціях.

Студентські наукові конференції іноземною мовою були започатковані кафедрою у 90-ті роки ХХ століття, але рік від року вони приваблювали більшу кількість активних учасників-доповідачів. Так, з 2013 по 2017 роки студентами 2–5 курсів було зроблено 573 доповіді, які супроводжувалися дискусіями зі слухачами. Студенти бінарних спеціальностей презентували цікаві матеріали, у яких було розроблено низку питань про лінгвоетнокультуру англійських країн та різних національностей мешканців України, гендерні аспекти поведінки героїв літературних творів сучасних авторів, проаналізовано художні прийоми романів і віршованих творів, виявлено морально-етичні норми персонажів байок і казок тощо. Виступи з доповідями були успішними ще й тому, що на заняттях з практичної граматики англійської мови під керівництвом доцента Н.П. Віт усі студенти навчалися не тільки грамотному висловлюванню своїх думок, але й використанню доречних синтаксичних конструкцій як для усного мовлення, так і для написання наукових робіт (але про цей вид компетентності буде написано окрему статтю).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Формування професійної культури – необхідна складова частина процесу навчання у вищому навчальному закладі, тому що у реальному професійному просторі майбутні фахівці зможуть користуватися знаннями, вміннями та навичками, якими вони опанували під час навчання. Студентам бінарних спеціальностей як потенційним фахівцям-освітя-

нам, перекладачам, громадським діячам необхідні навички безпосереднього та опосередкованого спілкування у площині культури, яким можна навчити, якщо долучити до змісту навчання лінгвоетнокультурний компонент (тексти сучасних періодичних видань, ЗМІ, інтернет-сайтів) і організувати навчання як процес інтерактивної взаємодії. Практичний досвід роботи кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів продемонстрував сказане вище. Перспективи нашої роботи ми вбачаємо у розробленні курсів «Етикет на міжнародних форумах» і «Морально-етичні норми полікультурного суспільства» для студентів бінарних спеціальностей, магістрантів історичного факультету, студентів факультету міжнародних відносин.

Література:

1. Бессарабова С. Анализ современных подходов к определению понятия «культура» в отечественной науке. *Матеріали ІІ Міжн. наук.-пр. конф. «Спецпроект : аналіз наукових досліджень» 7-11 грудня 2005 р.* Дніпропетровськ : НАУ «Ера», 2005. Т. 2. 100 с.
2. Журавський В.С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні. Київ : Вид. дім «Де Юре», 2003. 416 с.
3. Ісаєнко С.А. Формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей засобами іноземної мови : дис. ... канд. пед. наук. 13.00.04. Київ, 2009. 227 с.
4. Карасик В.И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена. 2002. 477 с.
5. Караулов Ю.Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус читателя. Москва : Наука. 1981. 367 с.
6. Кормич Л.І., Багацький В.В. Культурологія (історія і теорія світової літератури ХХ століття) : Навчальний посібник. Харків : Одісей, 2003. 304 с.
7. Кременець В.Г. Система освіти в Україні : сучасні тенденції і перспективи. *Професійна освіта : педагогіка і психологія : Польсько-Український Щорічник* / за ред. І. Зязюна, Н. Ничкало, Т. Левовицького, І. Вільш. Вип. І І. Київ : Віпол, 2000. С. 11–30
8. Поберезька Г.Г. Тенденції розвитку вищої освіти країн Західної Європи та України : дис...канд.пед.наук. 13.00.01. Київ, 2005. 180 с.
9. Пономарьова Л. Навчання іноземної мови-культури : міжкультурна компетенція й міжкультурна особистість. *Структурно-семантичні і когнітивно-дискурсивні парадигми сучасного романського мовознавства / Мат. ІV Всеукр. наук. конф. романістів.* Дніпропетровськ : ДНУ ім. О. Гончара. 2013. С. 171–174.
10. Словник української мови. В 11 томах. *АН УРСР. Інститут мовознавства* / за ред. І.К. Білодіда. Том 1. Київ : Наукова думка. 1970. С. 187.
11. Фільштейн Л.М., Журавльов В.М. Професійна культура в аспекті підготовки фахівців. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету.* Економічні науки. 2016. Вип. 29. С. 12–18.
12. Bridges D. Back to the Future : the Higher Education Curriculum in the 21st Century. *Cambridge Journal of Education.* 2000. Vol. 30. № 1. P. 37–55.
13. Baker G.C. Planning and Organizing for Multicultural Instruction. New York : Addison-Wesley. 1994. 217 p.
14. Hofstede G. Lokales Denken, Globales Handeln. *Kulturen, Zusammenarbeit und Management.* Munchen : C.H. Beck. 1997. 420 s.
15. Ralf P., Lerner R., Maecham S., McNall E. World Civilizations : Their History and Their Culture. In two volumes. New York : Norton Company Inc, 1991. 630 p.

Добровольская Л. В., Ануфриева Н. М. Об усвоении культуры профессионального общения студентами бинарных специальностей

Аннотация. В статье анализируются понятия «бинарность», «бинарные программы», «профессиональная культура», обосновывается позиция авторов относительно возможности и целесообразности формирования навыков профессионального общения студентов бинарных специальностей «Украинская филология и английский язык», а также отмечается необходимость использования текстов, насыщенных лингвоэтнокультурной информацией, для развития профессионально-ориентированного тезауруса, навыков чтения, устной монологической и диалогической речи. Приводятся примеры из реального опыта работы кафедры иностранных языков гуманитарных факультетов Одесского национального университета им. И.И. Мечникова по воспитанию поликультурной личности студентов средствами иностранного (английского) языка.

Ключевые слова: бинарные программы, поликультурная личность, профессиональная коммуникация, овладение культурой.

Dobrovolska L., Anufrieva N. On Professional Culture Communication Acquisition by Students of Binary Specialities

Summary. The article contains the analysis of the notions “binary”, “binary programs”, “professional culture” provided by the Foreign Language Department of Odessa National University named after I.I. Mechnikov. The content of the notion “binary programs” for the students of Philological Faculty who in tandem study English as the second speciality is defined. The authors demonstrate the advantages of cultural phenomena-saturated texts’ usage for developing reading and speaking habits and skills, reveal the perspectives of team collaboration for inter-cultural enrichment of the learners. Practical experience of developing multi-cultured personalities is described. Particular attention is paid by the authors to those forms of learners’ collaboration during the practical English lessons and scientific conferences, which are connected with their acquisition of the culture of various nations and nationalities throughout the world.

Key words: binary programs, culture acquisition, poly-cultured personality, professional communication.